

Delegasyoncu Demokrasiden Yarışmacı Otoriterizme; Türk Demokrasisinin “Sıfatlı Demokrasiler” ve “Sıfatlı Otoriter Rejimler” Arasındaki Yeri

Muhammet Derviş METE*

Bu makale hakem incelemesinden geçmiştir ve TÜBİTAK–ULAKBİM Veri Tabanında indekslenmektedir.

* Doktora öğrencisi, Edinburgh Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Ana Bilim Dalı. (s1958343@ed.ac.uk) **ORCID ID:** [0000-0003-2065-7117](https://orcid.org/0000-0003-2065-7117)

Makale geliş tarihi: 10 Ağustos 2021 **Makale kabul tarihi:** 29 Mayıs 2022

Atıf önerisi: Mete, Muhammet Derviş. “Delegasyoncu Demokrasiden Yarışmacı Otoriterizme; Türk Demokrasisinin ‘Sıfatlı Demokrasiler’ ve ‘Sıfatlı Otoriter Regimler’ Arasındaki Yeri.” *Ankara Barosu Dergisi* 80, no. 3 (Temmuz 2022): 103-140. **DOI:** [10.30915/abd.1159140](https://doi.org/10.30915/abd.1159140)

DELEGASYONCU DEMOKRASİDEN YARIŞMACI OTORİTERİZME; TÜRK DEMOKRASİSİNİN “SIFATLI DEMOKRASİLER” VE “SIFATLI OTORİTER REJİMLER” ARASINDAKİ YERİ

ÖZ

Demokrasi standartlarında ve kalitesinde her geçen gün global düzeyde bir erozyon yaşanmakta. Şüphesiz bu durum Türkiye’de de kendisini göstermekte. Aldığı ciddi eleştirilere rağmen, Türk demokrasisinin dünya demokrasileri arasındaki yerine ilişkin yapılan çalışmalar oldukça sınırlı düzeydedir. Türk demokrasisi, uzunca bir süre kendisine delegasyoncu demokrasiler arasında yer bulmakta idi. Bir “sıfatlı demokrasi” olan delegasyoncu demokrasi, pekişmemiş ve kurumsallaşmayı başaramamış demokrasilerdir. Çoğunlukçu demokrasinin bariz bir örneğidir. Öte yandan yarışmacı otoriterizmde ise bir yarış söz konusudur. Yarışma gerçektir ancak adil değildir. Bu eşitsiz ortama rağmen yine de seçimlerin kaybedilme riski vardır. Bu yönüyle yarışmacı otoriterizm, otoriter rejimlerden ayrılır. Bu çalışmada Türkiye’nin delegasyoncu demokrasi ve yarışmacı otoriterizm sarkaçları arasındaki salınımını irdelemeyi planlıyoruz.

Anahtar kelimeler:

sıfatlı demokrasiler

demokratik standart

delegasyoncu demokrasi

yarışmacı otoriterizm

Türk usulü başkanlık sistemi

**FROM DELEGATIVE DEMOCRACY TO COMPETITIVE
AUTHORITARISM; THE PLACE OF TURKISH DEMOCRACY
BETWEEN “DEMOCRACY WITH ADJECTIVES” AND
“AUTHORITARIAN REGIMES WITH ADJECTIVES”**

ABSTRACT

There is a global erosion in the standards and quality of democracy. Regrettably and undoubtedly, this situation shows itself in Turkey as well. Despite the severe criticisms that Turkish democracy has received, studies on the place of Turkish democracy among world democracies are limited. Turkish democracy was considered to be a delegative democracy in the sense that it has not been consolidated and has failed to become institutionalized. It is an evident example of majoritarian democracy. On the other hand, there is competition when it comes to Competitive Authoritarianism. Yet, the competition is real but not fair in these regimes. Despite this uneven playing field, there is still a risk of losing elections for the government, which differs from authoritarian regimes in this respect. In this study, we plan to examine Turkey’s oscillation between the pendulums of delegative democracy and competitive authoritarianism.

Keywords:

democracy with adjectives

democratic standard

delegative democracy

competitive authoritarianism

Turkish style presidential system

GİRİŞ

Günümüz Türkiye’si şartlarının, özellikle anayasa ve idare hukukuna ilişkin çalışmaları güçleştirmekle kalmadığı, bunun doğal sonucu olarak bu alanlarda çalışma yapan kişilerin şevklerinin kırıldığı iddiaları gün geçtikçe daha sesli bir şekilde dile getirilmektedir. Kemal Gözler son dönemde kaleme aldığı makalelerde bu soruna dikkat çekmekte ve hukuk normlarının doğru ve yeterli bir şekilde uygulanmadığı ve değerini yitirdiği bir atmosferde, bu normların varlığından bahsedilip bahsedilemeyeceği tartışmasına girmektedir.^[1] İddialarını ve umutsuzluğunu daha da ileriye taşıyan yazar^[2], başta Anayasa Mahkemesi (AYM) olmak üzere, mahkemelerin hangi yönde karar vereceklerinin Anayasa hukukçuları yerine gazeteciler ve diğer meslek erbaplarının daha doğru bir şekilde öngörülebileceğini iddia etmekte ve bu nedenle anayasa hukuku çalışma düşüncesi içerisinde olanların sair mesleklerle yönelmeleri gerektiği yönünde salık vermektedir. Gözler ve Kaboğlu, yaşanan bu süreci “anayasasızlaştırma” olarak tanımlamaktadırlar.^[3]

Hukuk ve demokrasi standartlarında meydana gelen gerilemenin sebep olduğu bu kötümser tabloya rağmen, hukukçuların elde edilen sonuçlardan bağımsız olarak çalışmalarına devam etme yükümlülükleri vardır. Bu bağlamda, çalışmamızda Gözler’in ve birçok hukukçunun işaret ettiği problemlerden biri olan “kurumsallaşmanın yerini kişiselleşmenin alması” konusuna eğilerek, ülkemizin sıfatlı demokrasiler arasındaki yerini tartışmayı amaçlıyoruz. Şüphesiz demokrasinin kalitesini yorumlamak anlamına gelen

[1] Kemal Gözler, “1982 Anayasası Hâlâ Yürürlükte mi? Anayasasızlaştırma Üzerine Bir Deneme,” *Kemal Gözler* (blog) 30 Mayıs 2016. <http://www.anayasa.gen.tr/anayasasizlastirma-v4.pdf>

[2] “Artık hukuk bilimiyle uğraşmak, havanda su dövmek veya meleklerin cinsiyetini tartışmak misali işe yaramaz bir faaliyet hâline geldi. Muhtemelen bu nedenle günümüzde anayasa ve idare hukukçuları derin bir ümitsizlik içindeler. Uzmanlık alanlarının aslında bir işe yaramadığını görüyorlar ve ömürlerini boş bir işe adadıklarından dolayı da pişmanlar. Neticede üniversitelerimizin anayasa ve idare hukuku anabilim dalları, bütün motivasyonlarını yitirmiş, mesleklerine yabancılaşmış, mutsuz insanlar topluluğu hâline dönüştü. Bu sebeple meslektaşlarımız çalışma isteği ve enerjisi bulamıyorlar.” Kemal Gözler, “Hukuk Nereye Gidiyor? Gözlemler ve Sorular”, *Anayasa Hukuku Dergisi* 7, no.14 (2018): 563-568.

[3] İbrahim Ö. Kaboğlu, *15 Temmuz Anayasası*, 1. Baskı (İstanbul: Tekin Yayınevi, 2017), 3.

bu girişim, demokrasinin kalitesini belirleyen tüm parametreleri tüketici bir biçimde incelemeyi amaçlamamaktadır. Nitekim böyle bir amaç, bu çapta bir eser için rasyonel değildir. Öte yandan Türkiye demokrasisinin sancılarına ilişkin yapılan çalışmaların sayısı, kapsamı ve Özbudun'un ifadesiyle “*bu konuda güneşin altında yeni bir söz söylemenin imkânsızlığı*” da dikkate alındığında, yapılan bu çalışmaların özgünlüğüne ilişkin soru işaretleri de beraberinde gelmektedir.^[4] Ancak bu risklere rağmen, özellikle Türk Usulü Başkanlık Sistemi'ne geçilmesi sonrası ortaya çıkan uygulamalar ve demokrasimizin sınıflandırılmasında ortaya konan ileri demokrasi-otoriter rejim söylemleri, demokrasimizin sıfatlı demokrasiler arasındaki yerini yeniden tartışmamız gerektiği sonucuna bizi götürmektedir.

Bu makalede öncelikle hukuk ve demokrasi standartlarındaki düşüşün sadece ülkemizde mi gözlemlendiği yoksa global anlamda genel bir standart erozyonunun mu yaşandığı sorusu üzerinde duracağız. Bununla birlikte “sıfatlı demokrasiler” kavramını açıklayacağız ve literatürde en bilinen sıfatlı demokrasi türlerini ismen zikredeceğiz. Akabinde, liberal demokrasiler ile otoriter-totaliter rejimler arasında kendilerine yer bulan, bir başka ifadeyle “gri alan” içerisinde yer alan demokrasileri birbirinden net bir şekilde ayırmanın mümkün olmaması nedeniyle, Türk demokrasisinin yerinin bu gri alan spektrumu içerisinde yaklaşık olarak nereye düştüğünü incelemeyi amaçlamaktayız.

Özellikle 2017 başkanlık sistemi referandumu sonrası benimsenen yeni rejimle birlikte bir kesim, Türk demokrasisinin yine bir sıfatlı demokrasi olan “ileri demokrasi”^[5] olma yolunda ilerlediği iddiasında iken^[6]; bir başka kesim mevcut sistemi otoriterleşmenin en büyük sebebi olarak görmekte ve Türk demokrasisini liberal olmayan demokrasi, kurumsallıktan uzak ve tek kişi egemenliğine dayanan “delegasyoncu demokrasi” yahut son dönemde daha fazla dillendirilmeye başlanan “yarışmacı otoriterizm” olarak

[4] Ergun Özbudun, *Anayasalcılık ve Demokrasi*, 2. Baskı, (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015), 9.

[5] Başak Alpan, “From AKP’s ‘Conservative Democracy’ to ‘Advanced Democracy’: Shifts and Challenges in the Debate on Europe,” *South European Society and Politics* 21, no. 1 (2016): 15.

[6] Serdar Gülener and Nebi Miş, “Constitutional Framework of Executive Presidency in Turkey,” *SETA* 29, no.1 (2017): 12.

nitelendirmektedir. Dolayısıyla sıfatlı demokrasi kavramının açıklanmasını müteakip, önce “delegasyoncu demokrasi” ardından da “yarışmacı otoriterizm” kavramları üzerinde duracağız. Uzun bir süre delegasyoncu demokrasi sınıfına dahil edilen Türk demokrasisinin, ne yazık ki artık delegasyoncu demokrasi olarak dahi tanımlanamayacağı, artan otoriterleşme eğilimi nedeniyle mevcut rejimi yarışmacı otoriter rejim olarak tanımlamanın daha doğru olacağı argümanını ileri süreceğiz.

I. GLOBAL ÖLÇEKTE DEMOKRASİ EROZYONU

Yaklaşık son on yıldır demokrasimizin bir gerileme dönemi içerisinde geçtiği gerçeği bir sır olmamakla birlikte bu olgu, dereceleri farklı olmakla beraber birçok ülkede görülmektedir.^[7] Freedom House, “Demokrasiden Vazgeçme: Demir Yumruğa Dönüş” isimli raporunda bu probleme dikkat çekmekte ve demokrasinin dünya genelindeki gerilemesine işaret etmektedir.^[8] Raporda özetle son on yıllarda otoriter rejimlerin iktidarlarını sürdürdürebilmek amacıyla daha modern ve nüanslı yöntemleri tercih ederek, bir yandan da demokratik plüralizm cilasını korumaları ve 20. Yüzyılın totaliter rejimlerinin ve askeri diktatörlerinin uygulamalarından kaçınmaları vurgulanmıştır. Raporun dikkat çekici yanı, son yıllarda otoriter rejimlerin “demokrasi-benzeri kamufflajı” terk etmeye başladıkları tespitidir.^[9] Benzer şekilde The Economist Intelligence Unit, 2017 Demokrasi Endeksi’ne göre dünyanın hiçbir bölgesi demokrasi açısından bir önceki yıla göre bir ilerleme kaydedememiştir.^[10] Daha güncel raporunda ise dünyanın yaklaşık yüzde 70

[7] Kemal Gözler, “Demokrasi Nereye Gidiyor? Nerede Hata Yaptık?,” *Anayasa Hukuku Dergisi* 7, no.14 (2018): 563-568.

[8] “Freedom in the World 2015: Discarding Democracy: Return to the Iron Fist,” Freedom House, erişim 17 Mart 2022, www.freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2015, 1-2.

[9] Raporun “A more explicit rejection of democratic standards” başlıklı bölümünde demokratik standartların artık göz göre göre düşürüldüğüne işaret edilmektedir.

[10] “EIU Democracy Index 2017,” erişim 1 Ocak 2019, <https://infographics.economist.com/2018/DemocracyIndex/>.

inin, demokrasi kalitesi açısından bir gerileme yaşadığı ve en düşük seviyeye ulaştığı ifade edilmektedir.^[11]

Endekse göre siyasi rejimler; tam demokrasi, arızalı demokrasi, hibrid rejim ve otoriter rejim olmak üzere dört gruba ayrılıyor. Başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere birçok ülke “tam demokrasi” statüsünü kaybedip “arızalı rejimler” grubunda kendilerine yer bulabildiler. Bir önceki yıl ile mukayese edildiğinde 89 ülkenin demokrasi notunda düşüş gerçekleşmiş olup, bu eğilim artarak günümüzde de devam etmektedir.^[12]

Soğuk savaş sonrası dönemde demokrasilerin en büyük düşmanı askeri rejimlerdi. Meşru seçimlerle ülke yönetimini devralmış politik figürler, askerin silahı karşısında korumasız pozisyondaydılar. 21. Yüzyılda artık tankları sokaklarda nadiren görmekteyiz. Demokratik erozyon artık askeri müdahalelerle değil doğrudan seçilen kişiler eliyle gerçekleştirilmekte. Popülist ve karizmatik liderler seçildikten sonra, önce seçim sistemini manipüle etmekte, ardından kritik kurumları ele geçirip muktedir olmakta, daha sonra ise demokrasiyi rafa kaldırmaktalar. Huntington ve O’Donnell dikkatimizi “demokrasinin yavaş ölümü” ne^[13] çekerek, üçüncü dalga demokrasilerde sorunun darbe değil demokrasinin erozyonundan kaynaklandığını, demokrasinin önderlik etmek üzere seçilenler tarafından aralıklı veya kademeli olarak zayıflatılmasının esas problem teşkil ettiğini ifade etmektedirler.^[14] Levitsky ve Ziblatt bu yöntemin belki daha az dramatik göründüğünü, ancak askeri müdahaleler kadar “etkili ve yıkıcı” sonuçlara sebebiyet verdiğini ifade

[11] “EIU Democracy Index 2020,” erişim 13.02.2022, <https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2020/>

[12] “EIU Democracy Index 2017,” erişim 1 Ocak 2019, <https://infographics.economist.com/2018/DemocracyIndex/>. 2-3.

[13] Guillermo O’Donnell, “Do Economists Know Best?” *Journal of Democracy* 6, no. 1 (1995): 27.

[14] Samuel Huntington, “Democracy for the Long Haul,” *Journal of Democracy* 7, no. 2 (1996): 9.

etmektedirler.^[15] Yazarların ifadesiyle, demokrasiler artık generallerin değil, seçilmiş liderlerin ellerinde hayata göz yummaktadır.^[16]

Global ölçekte baktığımızda Amerika Birleşik Devletleri'nde Trump yönetiminin çoğunlukçu demokrasi anlayışını yansıtan tutumu, benzer şekilde küresel mali kriz ve göçmen krizi neticesinde Avrupa Birliği üye ülkelerinde ırkçı ve aşırı sağcı görüşlerin çok daha güçlü bir şekilde dillendirilmeleri ve bu görüşlerin kendilerine üye devlet parlamentolarında daha fazla yer bulabilmesi^[17] göstermektedir ki demokrasi standardı yüksek olan bölgeler dahi demokrasi algısı ve standartlarına ilişkin problemlerle yaklaşım sergileyebilmektedir. Levitsky ve Ziblatt, *Demokrasi Nasıl Öldü* isimli kitabında bugüne kadar demokrasi standartları düşük olan ülkelerin problemleriyle ilgilendiklerini, ancak artık sıranın Amerika Birleşik Devletleri'ne geldiğini ifade etmektedirler.^[18] Yazarlara göre, Amerikalı politikacılar, politik rakiplerini artık düşman olarak görmekte, özgür basın üzerinde tahakküm oluşturma çabası içerisine girmekte ve seçim sonuçlarını kabul etmemekle tehdit etmekte olduklarını iddia etmektedirler.

Avrupa Birliği'nde de durum farklı değildir. Özellikle bazı orta ve doğu Avrupa ülkelerinin yaşamış oldukları demokratik erozyon yüksek sesle dile getirilmeye başlanmış ve bu ülkelerin AB üyesi ülke payesini hak etmedikleri şeklindeki eleştiriler daha fazla görünür hale gelmiştir.^[19] Örneğin, Macaristan ve Polonya'da son birkaç yıl içerisinde gerçekleşen olaylara bakıldığında dahi problemin ne derece ciddiyet arz ettiği anlaşılacaktır. Temmuz 2018'de

[15] Steven Levitsky and Danial Ziblatt, *How Democracies Die*, (Crown Publishing, 2018), 9.

[16] Levitsky and Ziblatt, *How Democracies Die*, 9.

[17] Belirtmek gerekir ki ırkçı profiller sadece üye devletlerin meclislerinde kendilerine yer bulmakla kalmamaktadır. 2019 Mayıs Avrupa Parlamentosu seçimlerine dair yapılan tahminlere göre, Avrupa Birliği tarihinde ilk defa parlamentoda aşırı sağcı grupların 2. büyük grup olma payesine ulaşacakları tahmin edilmekte idi. Nitekim Avrupa Parlamentosu seçimleri, tahminleri haklı çıkarır nitelikte bir kompozisyonla sonuçlanmıştır.

[18] Levitsky and Ziblatt, *How Democracies Die*, 8.

[19] Patrick Smith, "How the EU is struggling to contain its 'illiberal' democracies," *News*, 21 Ekim 2021, <https://www.nbcnews.com/news/world/european-union-battling-poland-hungary-illiberal-policies-rcna2888>

Polonya Yüksek Mahkeme'sinin üyelerinde değişiklik yapmak amacıyla Polonya hükümeti, emeklilik yaşını 70'ten 65'e düşürmek suretiyle 27 yüksek mahkeme yargıcını zorunlu emekliliğe sevk etme yoluna gitmiştir.^[20] Polonya hükümeti yalnızca emekliye ayrılan yargıçların yerini doldurmakla kalmamış, yüksek mahkeme yargıç sayısını 120'ye çıkarmakla mahkemenin kompozisyonunu ciddi şekilde değiştirmiş ve bu sayede yargıçların üçte ikisini doğrudan atama imkânı bulmuştur. Aralık 2018'de ise Macaristan'da 576 adet yazılı ve görsel medya unsurlarının bir konsorsiyum kurulmak suretiyle Victor Orbon hükümetinin hizmetine sunulduğu iddia edilmiştir.^[21]

Demokratik erozyon denildiğinde belki de akla ilk Latin Amerika ülkeleri gelmektedir. Her ne kadar bu ülkelerde demokrasi kültürü, kuzey Amerika ülkeleri kadar gelişmiş olmasa da, bu ülkelerin de uzun yıllar neticesinde elde ettikleri birikimleri son yıllarda hızla tükettikleri ve otoriterleşme yönünde hızlı adımlarla ilerledikleri bir gerçektir. Örneğin, Venezuela'nın son 20 yılda geriye doğru kat ettiği mesafe dikkate değerdir. Bu süreçte Venezuela, hem canlı demokrasinin özelliklerine hem de sıfatlı demokrasi ve sıfatlı otokrazi alt tiplerine sahiptir.^[22] Lührmann ve Lindberg'e göre, üçüncü dalgadaki 33 demokratik erozyon vakası arasında, rejimin bozulmasının liberal demokrasi-den otokraziye kadar tüm rejim alt tiplerini içerdiği tek vaka Venezueladır.^[23] Benzer bir şekilde, Coppedges, Venezuela'yı ideal bir tip olarak görmekte ve "Venezuela'dan bahsetmeden demokrasinin beklenmedik bir şekilde erozyona uğraması veya geriye gitmesi hakkında bir tartışma yapmanın zor olduğunu" belirtmektedir.^[24] Benzer şekilde Landau, iktidarın başkanlıkta

[20] Christian Davies, "Poland's Supreme Court Constitutional Crisis Approaches a Standoff," *The Guardian*, 2 Temmuz 2018, <https://www.theguardian.com/world/2018/jul/02/polands-supreme-court-constitutional-crisis-comes-to-a-head>.

[21] Patrick Kingsley, "Orban and His Allies Cement Control of Hungary's News Media," *The New York Times*, 30 Kasım 2018, <https://www.nytimes.com/2018/11/29/world/europe/hungary-orban-media.html>.

[22] Nicole Curato, "Participation without Deliberation The Crisis of Venezuelan Democracy," *Democratic Theory* 1 no. 2 (2014): 113.

[23] Anna Lührmann and Staffan Lindberg, "A Third Wave of Autocratization Is Here: What Is New About It?," *Democratisation* 26, no. 7 (2019): 1101.

[24] Michael Coppedge, "Eroding Regimes: What, Where, and When?" *V-Dem Working Paper* no. 57, <https://ssrn.com/abstract=3066677> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn>.

toplanması ve yatay hesap verilebilirlik mekanizmalarının eksikliği nedeniyle, bu ülkenin Chavez ve halefi Maduro gibi popülist figürlerin önderlik ettiği demokratik anayasacılığın küresel krizi için en kötü durum senaryosuna iyi bir örnek teşkil ettiğini gözlemlemekte.^[25]

Bu örnekler göstermektedir ki global ölçekte demokrasi standartlarında bir kalite sorunu yaşanmaktadır. Bu aşamada, yaşanan bu kalite sorununun Huntington’un demokrasi dalgaları tezine atıfla, “Demokrasi’nin 3. Dalgası” evresinin tamamlanıp akabinde bir ters dalga dönemine geçip geçmediğimiz tartışmasına girilebilir. Şüphesiz böyle bir çıkarım yapmak ve bu sonuca varmak bu çalışmanın kapsamını aşmaktadır. Ancak yine de demokrasi standartlarının dönemsel olarak yükselip düştüğünü ve bu durumun yerel faktörlerden ziyade global parametrelerin etkileri neticesinde ortaya çıktığı iddiasında bulunan Huntington’un demokrasi Dalgaları isimli tezine, konuyla doğrudan ilgisi olması nedeniyle kısaca değinmekte fayda var. Özbudun’un “Üçüncü Dalga: Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma” ismiyle çevirmiş olduğu eserinde yazar, demokrasinin üç dalga dönemi olduğunu ve her dalganın akabinde bir geri çekiliş-ters dalga evresi yaşandığını ifade etmektedir.^[26]

Yazara göre 19. Yüzyılın ilk yarısından birinci dünya savaşının sonlarına kadarki süreç demokrasinin yayıldığı dönemdir. Akabinde dünyayı ikinci bir savaşa hazırlayan, ırkçı söylemlerin hâkim olduğu ve 2. dünya savaşının neticelenmesi ile birlikte sona eren yaklaşık 20 yıllık bir geri çekiliş süreci söz konusudur. Bu ters dalgayı yeni bir dalga izlemiştir. “Anayasa salgını” olarak da adlandırılan ikinci demokrasi dalgası, ikinci dünya savaşını müteakip başlamış ve 1960’lara kadar varlığını sürdürmüştür. Bu dönemi yine bir başka ters dalga devri izlemiştir. 3. Demokrasi dalgası ise 1970’lerin sonuna doğru başlamış; Berlin duvarının yıkılması, akabinde Sovyetler

[3066677](#): (2017): 21.

[25] David Landau, “Constitution-Making and Authoritarianism in Venezuela: The First Time as Tragedy, the Second as Farce,” in *Constitutional Democracy in Crisis?* ed Mark A. Graber, Sanford Levinson, Mark Tushnet (2018), 162.

[26] Samuel P. Huntington, *Üçüncü Dalga / 20. Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma*, çev. Ergun Özbudun (Ankara: Kıta Yayınları, 2007), 7.

Birliği'nin çöküşü ve yeni cumhuriyet rejimlerinin ve yeni demokrasilerin ortaya çıkmasıyla ivme kazanmıştır.^[27]

Öğretide birçok yazar 11 Eylül 2001 saldırıları neticesinde dünyanın yeniden bir ters demokrasi dalgasıyla karşı karşıya olduğunu ve bu dalga-
nın da henüz durulmadığını dile getirmekteler. Gözler'e göre milenyumun
başlarından itibaren gerek Türkiye'de gerekse dünyada mevcut demokrasi
dalgasının tükendiği ve 2010'lardan itibaren global ölçekte bir "ters dalga-
nın" başladığı ileri sürülmektedir.^[28] Bu ters dalga-
nın ne zaman durulacağı ve yeni
bir dalga-
nın ortaya çıkıp çıkmayacağını öngörmek oldukça zordur. Ancak
denilebilir ki demokrasi dalgaları neticesinde, standartları farklı onlarca farklı
demokrasi türleri ortaya çıkmıştır. Gri alan içerisinde yer alan bu rejimler,
taşıdıkları özellikler nedeniyle demokrasi spektrumu içerisinde çok farklı
adlarla anılabilmektedirler. Melez yapılar incelenirken, Özbudun'un ifadesiyle
grinin de çok çeşitli tonlarının olduğu unutulmamalıdır.^[29]

II. SIFATLI DEMOKRASİLER (*DEMOCRACY WITH ADJECTIVES*)

Yaklaşık otuz yıldır siyaset bilimciler melez rejimler üzerinde kayda değer
çalışmalar yapmaktalar. Bahsi geçen melez yapılara ilişkin en genel ve akılda
kalıcı nitelendirme David Collier ve Steven Levitsky tarafından yapılmıştır.^[30]
Yazarlar, melez rejimleri ifade etmek amacıyla "sıfatlı demokrasi" ifadesini
kullanmayı tercih etmişlerdir. Yapılan bu çalışmada, toplamda 550 adet sıfatlı
demokrasi tespit edilmiştir.^[31] Bu rejimlere; "melez rejimler (*hybrid regi-
mes*)", "yarı-demokrasiler (*semi-democracies*)", "kırılgan demokrasiler (*fragile
democracies*)", "pekişmemiş demokrasiler (*unconsolidated democracies*)^[32]",
"sözde demokrasiler (*pseudo democracies*)", "eksik demokrasiler (*defective*

[27] Huntington, *Üçüncü Dalga*, 24.

[28] Gözler, "Demokrasi Nereye Gidiyor."

[29] Özbudun, *Anayasalcılık ve Demokrasi*, 122.

[30] David Collier and Steven Levitsky, "Democracy with Adjectives: Conceptual
Innovation in Comparative Research," *World Politics* 49, no. 3 (1996).

[31] Collier and Levitsky, "Democracy with Adjectives," 431.

[32] Demokrasinin konsolidasyonuna ilişkin kapsamlı bir çalışma için bkn. Juan J. Linz
and Alfred Stepan, *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern*

democracies"), "göstermelik demokrasiler (*façade democracies*)", "seçimsel demokrasiler (*electoral democracies*)", "liberal olmayan demokrasiler (*illiberal democracies*)", "hayali demokrasiler (*phantom democracies*)", "güya demokrasiler (*sham democracies*)", "oligarşik demokrasiler (*oligarchical democracies*)", "kontrollü demokrasiler (*controlled democracies*)", "kusurlu demokrasiler (*imperfect democracies*)", "modern otoriterizm (*modern authoritarianism*)", "delegasyoncu demokrasiler (*delegative democracies*)", "yarışmacı otoriterizm (*competitive authoritarianism*)" örnek gösterilebilir.

Yazarlar bu çalışmalarında sıfatlı demokrasileri kategorize ederken belli başlı parametreleri göz önünde bulundurmaktadır. Örneğin seçimlerin serbestçe yapılabilmesi şartını tam olarak sağlamayan ve bu yönden kusurlu bulunan sıfatlı demokrasilerden olan – "göstermelik ve hayali demokrasiler (*façade ve phandom democracies*)" - bu grup içerisinde kendilerine yer bulmaktadırlar. Yahut partilerin seçimlerde yarışması unsuru açısından problemlili rejimler ise rekabet başlığı altında (*full contestation*) kategorize edilir. "Fiili tek parti demokrasisi (*De facto one-party democracy*)" rekabetin yoksun olduğu sıfatlı demokrasilere örnek gösterilebilir. Benzer şekilde seçimin çok fazla anlam ifade ettiği ancak medeni haklara ilişkin yeterli güvencelerin sağlanmadığı durumlara örnek teşkil etmesi açısından seçimli demokrasi (*electoral democracy*), medeni haklar başlığı altında (*civil liberties*) kendisine yer bulabilmiştir. Etkili yönetim mekanizmalarına sahip olamayan ve kimilerince iktidarda oldukları halde muktedir olamayan hükümetler şeklinde adlandırılan yönetimlere; askeri demokrasi (*military democracy*) ve vesayet demokrasisi (*tutelary democracy*) örnek olarak verilmektedir. Bu demokrasiler, yazarlar tarafından "etkili yönetim mekanizmalarına sahip olma" kriterini sağlayamayan rejimler başlığı altında değerlendirilmektedir. Örnekleri çoğaltmak mümkün. Ancak bu aşamada dikkat edilmesi gereken husus, bu rejimlerin birbirleri ile ortak birçok yönü olduğu ve ele alınan herhangi bir rejimin bu 550 sıfatlı demokrasinin aynı anda birkaçının özelliklerine sahip olabileceğidir.

Öte yandan ilk bakışta sıfatlı demokrasilerin, normal bir demokrasi olmayı başaramadıkları için ve eksik yanları ihtiva ettiklerinden ötürü sıfatlara maruz kaldıkları düşünülse de, yazarlar olması gereken/çağdaş demokrasileri de bir sıfatla anlatma yoluna gitmişlerdir. Örneğin; "parlamentar demokrasi

Europe, South America, and Post-communist Europe (Johns Hopkins University Press, 1996).

(*Parliamentary democracy*), “liberal demokrasi (*liberal democracy*)”, “pekişmiş demokrasi (*consolidated democracy*)” bu bağlamda değerlendirilebilir. Dolayısıyla sıfatlı demokrasi terimi ile yalnızca “demokrasi olmayı becerememiş” demokrasiler değil, gelişmiş ve çağdaş demokrasiler de ele alınmakta ve incelenmektedir.

Son yıllarda ise otoriterleşmenin gözle görülür şekilde artması nedeniyle artık sıfatlı demokrasilerin yerini “sıfatlı otoriter rejimler” almaya başlamıştır. Bir başka deyişle, sıfatlar demokrasi yerine otoriter rejimlere eklenmeye başlamıştır. Seçimli otokrasi (*electoral authoritarianism*) ve rekabetçi otoriterizm (*competitive authoritarianism*) bunlara örnek gösterilebilir.^[33]

Çalışmamızın bundan sonraki aşamasında Türk demokrasisinin yukarıda zikredilen sıfatlı demokrasilerden ve sıfatlı otoriter rejimlerden hangisi yahut hangileri içerisinde bulunduğunu tespit etmeyi amaçlamaktayız. Ancak bunu yaparken, literatürde Türk demokrasisi ile en fazla ilişkilendirilmelerinden ötürü ağırlıklı olarak delegasyoncu demokrasi (*delegative democracy*) ve yarışmacı otoriterizm (*competitive authoritarianism*) türleri incelenecek ve bu demokrasi türlerinin karakteristik özellikleri üzerinde durulacaktır.

III. DELEGASYONCU DEMOKRASİ (*DELEGATIVE DEMOCRACY*)

Delegasyoncu demokrasi kavramı Arjantinli siyaset bilimci Guillermo O’Donnell tarafından ve büyük ölçüde Latin Amerika ülkelerinden esinlenilerek geliştirilmiştir.^[34] Yazar delegasyoncu demokrasinin özelliklerini şu şekilde ifade etmektedir:

“Delegasyoncu demokrasi, demokratik geleneğe yabancı değildir. O, temsili demokrasiden daha demokratik, ama daha az liberaldir. Delegasyoncu demokrasi bariz şekilde çoğunlukçudur. Onun özü, temiz seçimler yoluyla, bir kişiyi birkaç yıl için, milletin yüksek menfaatlerini tecessüm ettirmek ve yorumlamak üzere yetkilendirecek bir çoğunluğu yaratmaktır. Delegasyoncu demokrasilerde seçimler, çok duygusal ve kazanç ve kayıpların büyük olduğu olaylardır. Adaylar, çıplak ve kurumsallaşmamış iktidar ilişkileri dışında hemen hemen hiçbir sınırlamaya tabi

[33] Andreas Schedler, *The Politics of Uncertainty: Sustaining and Subverting Electoral Authoritarianism*, (Oxford University Press, 2013).

[34] Guillermo O’Donnell, “Delegative Democracy,” *Journal of Democracy* 5, no. 1, (1994), 55-69.

olmadan hüküm sürme şansı için yarışır. Seçimlerden sonra [seçmenlerden], başkanın her yaptığına pasif ama alkışlayıcı bir kitlesini oluşturmaları beklenir. Temsili demokrasilerin ayırt edici özelliği olan yatay hesapverirlik, delegasyoncu demokrasilerde ya son derece zayıftır ya da hiç yoktur. Üstelik, delegasyoncu başkanlar, yatay hesapverirliği etkili kılan kurumları kendi 'misyonları açısından gereksiz ayak bağları olarak gördüklerinden, bu kurumların gelişmesini önlemek için büyük çabalar harcarlar.' [35]

Görüldüğü üzere delegasyoncu demokrasilerde seçimler büyük önem taşımakta ve belki de bunun sonucu olarak çoğunlukçu demokrasi anlayışı destek bulmaktadır. Halkın iradesi ile iktidar olan parti, millettten aldığı yetki ile istediğini yapabilme kudreti ile donatılmaktadır. Egemen iradenin yanılmazlığı tezi üzerine kurulu olan bu anlayış, toplumun ortak çıkarı ile çoğunluğun çıkarının asla çatışmayacağı varsayımından hareket eder. [36] Milletin yanılmaz iradesinin temsilcisi konumundaki kişilerin, milletin iradesini yansıtmayan kişilerce denetlenmesi de bu nedenle kabul edilemez. Bu da dikey hesap verilebilirlik mekanizmaları olan seçimlerin, iktidarı denetleme açısından yeterli görülmesine ve diğer mekanizmaların iktidar için ayak bağı telakki edilmelerine neden olmaktadır. Delegasyoncu demokrasinin bu özellikleri nedeniyle, Özbudun Türk demokrasinin de bu kategoride değerlendirilebileceğini şu şekilde ifade etmektedir. "Müteveffa O'Donnell günümüz Türkiye'sini görmüş olsaydı muhtemelen onu da örnek ülkeleri arasına dahil ederdi." [37]

O'Donnell, bahsi geçen niteliklere ek olarak delegasyoncu demokrasilerin pekişmiş/konsolide olabilmiş ve kurumsallaşmayı başarabilmiş demokrasiler olmadıkları gibi ani çöküş tehlikesini de taşımadıklarını ileri sürmektedir. [38] Özbudun, bahsi geçen özellikler dikkate alındığında, parlamenter sisteme

[35] O'Donnell, "Delegative Democracy," 60-62. Özbudun, *Anayasalcılık ve Demokrasi* s.83'ten alıntı.

[36] Yusuf Hakyemez, "Çoğunlukçu Demokrasi Anlayışı, Rousseau ve Türk Anayasaları Üzerindeki Etkisi," *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 52, no. 4, (2003), 1.

[37] Özbudun, *Anayasalcılık ve Demokrasi*, 83.

[38] Özbudun, *Anayasalcılık ve Demokrasi*, 56.

sahip olduğu dönemlerde de^[39] Türkiye'nin önemli ölçüde bu sınıflandırma içerisinde yer aldığını ifade etmektedir.^[40] Özbudun, O'Donnell'in çalışmasına atıf yapmak suretiyle bir yandan delegasyoncu demokrasilerin başkanlık sistemini benimsemiş rejimler için daha uygun olduklarını ifade etse de, özellikle "aşırı derecede kişiselleşmiş liderlik anlayışı, zayıf politik kurumların varlığı ve yatay hesap verilebilirlik enstrümanlarının yokluğu yahut yetersizliği" nedenlerinden ötürü, Türk demokrasisinin de Latin Amerika ülkelerinin^[41] delegasyoncu demokrasi anlayışı ile bazı önemli nitelikleri taşıdığı iddiasındadır.^[42]

Delegasyoncu demokrasilerin kurumsallaşmadan ziyade kişiselleşmeyi ön plana çıkardığı bir gerçektir. Bu demokrasilerde kurumların yerini kişiler alır. Taş, bu konuda delegasyoncu demokrasilerin sadece "kurumsal olmayan" nitelikte olmadıklarını, daha da önemlisi bunların "kurumsallık karşıtı" niteliğe sahip olmalarının önem arz ettiği düşüncesindedir.^[43] Şöyle ki; delegasyoncu demokrasiler denetleme ve denge mekanizmalarının yokluğunda faaliyet gösterirken, bu mekanizmaların delegasyoncu başkanlarca "misyonlarının önlerinde duran birer engel" olarak görülmesi nedeniyle, bu mekanizmaların gelişimi de bilinçli olarak sekteye uğrattırılır.^[44]

Bu aşamada yatay hesap verilebilirlik mekanizmalarının mevcut olup olmaları, O'Donnell'in delegasyoncu demokrasiler sınıflandırması açısından

[39] Özbudun bu nitelendirmeyi yaklaşık yirmi yıl önce yapmasına rağmen, Türkiye'nin bahsi geçen süre boyunca bu kategorizasyondaki yerini değiştirmek yerine daha da sağlamlaştırdığı iddia edilebilir.

[40] O'Donnell, "Delegative Democracy," 11.

[41] Jose A. Cheibub, Zachary Elkins and Tom Ginsburg, "Latin American Presidentialism in Comparative and Historical Perspective," *Public Law and Legal Theory Working Papers* (2011), 1.

[42] Andre De Munter, *Turkey: The Venice Commission's Opinion on the amendments to the Turkish Constitution to be submitted to a national referendum on 16 April 2017, Highlights* (European Parliament, 2017), 11.

[43] Hakkı Taş, "Turkey – From Tutelary to Delegative Democracy," *Third World Quarterly* 36, no. 4 (2015), 776-91.

[44] Taş, "Turkey," 778.

hayli önem arz etmektedir.^[45] Yazara göre hesap verilebilirliğin nitelikleri şunlardır: Hesap verilirlik, bir devlet içi mekanizmadır. Dolayısıyla bir devlet kurumunun, devletin başka bir kurumu üzerinde denetleme yetkisini haiz olması anlamına gelmektedir. Bu denetimin; izleme, bilgi talebinde bulunma, kamuya açıklamalarda bulunma ve kurum üzerinde müeyyide-lerde bulunma gibi şekilleri olabilir. Ek olarak, denetimi yapan kurumun hukuken yetkilendirilmiş olması gerekmektedir. Ayrıca hukuka aykırı işlem ve eylemleri nedeniyle, denetlenen kurum üzerinde denetleyen kurumun kararlarının icra kabiliyeti olmalı, bir başka deyişle denetleme yetkisi bulunan kurumun aynı zamanda müeyyide uygulama yetkisiyle donatılması gerekmektedir. Özbudun bu niteliklerin yatay hesapverirliği, dikey hesapverirlik mekanizmalarından ayırdığını ifade etmektedir.^[46] Denilebilir ki dikey hesap verme mekanizmaları, yani iktidar sahiplerinin seçimler yoluyla halka hesap vermeleri tek başına çağdaş demokrasilerde yeterli güvenceleri sağlamamaktadır. Başta anayasa yargısı ve yargı bağımsızlığı olmak üzere seçim kurulları, hesap divanları, insan hakları kurulları, kamu denetçiliği (ombudsmanlık) kurumu, bağımsız merkez bankası gibi kurumlar yatay hesapverirliği sağlayan mekanizmalar arasında sayılabilir.^[47]

Bu kurumların etkinliğinden söz edebilmek için onların yürütme gücünden bağımsız ve özerk bir yapıya sahip olmaları gerekir. Son yıllarda Türkiye’de gözlemlenen demokrasinin gerilemesine sebep olan unsurların belki

[45] Özbudun "accountability" kelimesini bilinçli olarak "hesapverirlik" olarak çevirmektedir. Hesap verme konumunda olan kişi yahut kurum açısından ihtiyari bir durum izlenimi uyandırması nedeniyle bilinçli olarak "hesap verilebilirlik" deyimini kullanmaktan kaçınmaktadır. Hesap verme kavramının içerisinde hukuki bir zorunluluk taşıması unsuru mevcuttur. O'Donnell de benzer şekilde İspanyolca ve Portekizce de accountability'nin karşılığının olmamasının tesadüf eseri olmadığını ve bu ülkelerin hesap verme hususundaki yaklaşımını sergilemesi bakımından anlam ifade ettiğini düşündüğünü belirtmektedir. Özbudun da bu durumun tesadüf eseri mi yoksa belli bir zihniyetin yansıması mı olduğunu şu şekilde ifade etmektedir. "Acaba Türkçe’de de bu terimin direkt karşılığının olmaması ve ancak iki kelimeyle oldukça çapraşık bir biçimde ifade edilmesi de salt bir tesadüf olarak açıklanabilir mi?" bkn. Özbudun, *Anayasalcılık ve Demokrasi*, 79 dipnot 15.

[46] Özbudun, *Anayasalcılık ve Demokrasi*, 80.

[47] Özbudun, *Anayasalcılık ve Demokrasi*, 81.

de başında yatay hesapverirlik mekanizmalarının zayıflaması gelmektedir.^[48] Yargı bağımsızlığı alanında yaşanan gözle görülür gerilemenin yanı sıra, birçok kurum denetleme mekanizmasından mahrum bırakılmaktadır. Bu bağlamda en dikkat çekici örnek kamu harcamalarını denetlemekle görevli olan Sayıştay'ın denetim yetkisinin sınırlandırılmasıdır. Benzer şekilde Merkez Bankası'nın bağımsızlığı konusunda ciddi endişeler mevcuttur. Özellikle son dönemde yaşanan döviz hareketlilikleri karşısında Merkez Bankası'nın para ve maliye politikaları belli çevrelerce çok ciddi eleştiri altındadır. 2010 anayasa değişikliği ile kurulan Ombudsmanlık mekanizmasının da denetim fonksiyonunu kendisinden beklenen ölçüde yerine getiremiyor olmasının sebeplerinden biri, Anayasa'nın 74. Maddesine göre, Kamu Başdenetçisi'nin TBMM tarafından seçiminde, her ne kadar ilk iki oylamada üçte iki, üçüncü oylamada ise salt çoğunluk aranıyor olsa da, dördüncü oylamada basit çoğunlukla seçiliyor olmasıdır.

Delegasyoncu demokrasinin özellikleri dikkate alındığında, Türk demokrasisinin uzunca bir dönem delegasyoncu demokrasinin özelliklerini taşıdığı iddia edilebilir. Özellikle, delegasyoncu demokrasilerin çoğunlukçu olması, seçimlerin çok duygusal ve kazanç ve kayıpların büyük olduğu olaylar olarak görülmeleri, yatay hesap verilebilirlik mekanizmalarının mevcut olmaması yahut son derece zayıf olması, delegasyoncu başkanların yatay hesap verilebilirlik kurumlarını ayak bağı olarak görmeleri ve bunun neticesinde de bu kurumların gelişmesini önlemek amacıyla çabalamaları nedeniyle, Türk demokrasisinin delegasyoncu demokrasinin bir çok özelliğini ihtiva ettiği iddia edilebilir.

Ancak bu iddialar Türk demokrasisinin son yıllarda maruz kaldığı gelişmeleri yeteriyle yansıtmamakta yahut gözardı etmektedir. Delegasyoncu demokrasinin asgari şartlarından birisi de seçimlerin temiz ve adil olmasıdır. Dolayısıyla, delegasyoncu demokrasilerde dikey hesap verilebilirlik mekanizması olan seçimlerin meşruluğuna ilişkin bir endişe mevcut değildir. Türk demokrasisi son beş yıl içerisinde son derece önemli ve bir o kadar da tartışmalı seçim ve referandum tecrübesine sahiptir. 2017 yılında yapılan başkanlık sistemi referandumunda, Yüksek Seçim Kurulu'nun mühürsüz oyların geçerli sayılmasına ilişkin vermiş olduğu karar, referandumun

[48] Özbudun, *Anayasalcılık ve Demokrasi*, 125.

meşruiyetine gölge düşürmüştür.^[49] Benzer şekilde, 2019 yılında gerçekleşen yerel seçimlerde, YSK'nın almış olduğu tartışmalı karar neticesinde seçimlerin İstanbul'da yenilenmesi de seçimlerin adil ve serbest olmadığı yönündeki tartışmaları alevlendirmiştir.

Seçimlerin serbest ve adil olması şartının sağlanamaması, demokrasimizin sıfatlı demokrasilerden biri olan delegasyoncu demokrasi nin asgari şartlarını dahi sağlamadığını ve sıfatın, demokrasi yerine otoriterizme eklenmesi gerektiği yönündeki görüşleri kuvvetlendirmektedir. Bu bağlamda, demokrasimizin yarışmacı otoriter rejimlerin özelliklerini daha fazla yansıttığını düşünmekteyiz. Bu iddianın haklılığını ortaya koyabilmek için yarışmacı otoriter rejimlerin özelliklerini incelemek gerekir. Ancak öncesinde, 2017 referandumuyla birlikte ortaya çıkan ve bize özgü bir rejim olan başkanlık sisteminin irdelenmesi gerekir. Çünkü Türk tipi başkanlık sistemi, Türk demokrasi nin delegasyoncu demokrasi den yarışmacı otoriterizme doğru kaymasında etkin rol oynamıştır.

IV. TÜRK USULÜ BAŞKANLIK SİSTEMİ

Delegasyoncu demokrasilerin daha ziyade başkanlık sistemi ile örtüştüğü literatürde baskın görüştür. Henüz başkanlık sistemine hukuken geçilmediği dönemlerde bile Türk demokrasi nin delegasyoncu demokrasi nin birçok özelliğini taşıdığı dile getirilmekteydi.^[50] 2017 yılında gerçekleştirilen referandum ile birlikte, Türkiye yaklaşık bir asırlık parlamenter rejimini başkanlık sistemi ile değiştirme yoluna gitmiştir. Dolayısıyla yeni sistem ile birlikte Türk demokrasi nin delegasyoncu demokrasi grubuna daha fazla yaklaştığı iddia edilebilir. Bu iddianın haklı olup olmadığının tespiti için yeni sistemin özellikleri ile delegasyoncu demokrasi nin niteliklerini karşılaştırarak ortaya koymakta fayda var.

Özellikle koalisyon dönemleri boyunca kutuplaşma, parçalanma ve yönetimde istikrarsızlık gibi problemlerle karşılaşıldığından başkanlık sistemi

[49] Muhammet Derviş Mete, "Constitutional Crises and Referendums in Turkey", *Yasama Dergisi* 44 no.2, (2021), 61-100.

[50] Ergun Özbudun, *Contemporary Turkish Politics: Challenges to Democratic Consolidation*. (Boulder: Lynne Rienner Pub, 2000), 11; Ergun Özbudun and Ömer Faruk Gençkaya, *Democratization and the Politics of Constitution-Making in Turkey*. (Central European University Press, 2000), 102.

tarafatları, yaşanan birçok problemin nedeni olarak parlamenter sistemi günah keçisi ilan etmektedirler.^[51] Ancak belirtmek gerekir ki, Türkiye'nin mevcut sistemi ile Amerikan tipi başkanlık sistemi arasında çok az benzerlik mevcuttur. Türk tipi başkanlık sistemi, başkana orijinal başkanlık sisteminin sağladığının çok ötesinde önemli yetkiler vermektedir. Ve bunun doğal sonucu olarak hâlihazırdaki rejim, orijinal başkanlık sistemine kıyasen yeterli düzeyde denetim ve denge mekanizmalarına sahip değildir.^[52] Cumhurbaşkanının yürütme yetkisine ilişkin konularda Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi çıkarabileceğine dair norm nedeniyle -her ne kadar cumhurbaşkanının anayasanın belli bölümlerinde yer alan temel haklara ilişkin düzenleme yapma imkânına sınırlama getirirse de- Venedik Komisyon raporunda gerek maddenin muğlaklığı nedeniyle gerekse yürütme alanıyla ilişkisi olmayan bir husus bulmanın neredeyse imkansızlığı nedeniyle, çıkarılan bütün kararnamelerin bir şekilde meşrulaştırılacağı tehlikesi dile getirilmektedir.^[53] Üç yılı aşkın süredir ortaya çıkan Başkanlık sistemi tecrübesi, başkanın meclisi bypass ederek ülkeyi cumhurbaşkanlığı kararnameleri ile yönetme imkânına sahip olduğunu göstermektedir. Cumhurbaşkanının bu denli geniş yetkilerle donatılmasının meclisi işlevsiz bir hale getireceği aşikârdır.^[54]

Türk tipi başkanlık sisteminin, yasama, yürütme ve yargı erkları arasında zaten önceden de yeterli düzeyde mevcut olmayan dengeyi, yürütme lehine daha da bozduğundan ve bunun sonucunda yasama organının işlevsiz kalma tehlikesi ile karşı karşıya olduğundan bahsetmiştik. Ancak, tehlike bununla sınırlı değildir. Yargı bağımsızlığı açısından da ciddi bir tehdit söz konusudur. Şöyle ki, yargıçların atanmaları, ihraçları ve disiplinler nitelikteki

[51] Burhan Kuzu, *Her Yönü ile Başkanlık Sistemi*, 6. Baskı (Babıalı Kültür Yayıncılığı, 2016)

[52] Bu konuda kapsamlı bir çalışma için bkz. Levent Gönenç, *Siyasi İktidarın Denetlenmesi-Dengelenmesi ve Yargı*, 2. baskı, (Adalet Yayınevi, 2015).

[53] *Venice Commission Opinion Turkey: Opinion on the Amendments to the Constitution Adopted by the Grand National Assembly on 21 January 2017* (Council of Europe, 2017), 19.

[54] Berk Esen and Şebnem Gümüşçü, "A Small Yes for Presidentialism: The Turkish Constitutional Referendum of April 2017," *South European Society and Politics* 22, no.3 (2017): 303. Meclisin işlevselliğini yitireceğini anlatmak maksadıyla "rubber-stamp institution" ifadesi kullanılmaktadır.

tüm işlemleri yerine getirmekle görevli Hâkimler ve Savcılar Kurulu (HSK) üzerindeki kontrolü artırmak, doğrudan yargıçların üzerindeki kontrolü artırmak ile eşdeğerdir.^[55] Demunter, yürütmeyi hukuki kısıtlamalardan kurtarmayı amaçlayan otoriter yönetimlerin, yargıyı hükümet politikalarının önünde bir engel olarak gören Carl Schmitt Doktrini'ne^[56] başvurduklarını iddia etmektedir.^[57] Ek olarak, Hâkimler ve Savcılar Kurulu üyelerinin belirlenmesinde 2010 yılında benimsenen hâkim ve savcıların oy verme usulü, yargının siyasallaşmasına neden olduğu gerekçesiyle kaldırılmıştır. HSK'nın yapısı üzerinde gerçekleştirilen bu değişiklikler, delegasyoncu demokrasiilerin yatay hesap verilirlik mekanizmalarını birer ayak bağı olarak gördüklerinin delillerinden yalnızca biridir.

Yeni sistemin getirdiği ve iktidarın şahsileşmesine katkı yapan düzenlemelerden biri de Cumhurbaşkanı'na "üst kademe kamu yöneticilerini atama ve görevlerine son verme" işlemlerini yapabilme yetkisi veren ve kendisine anayasanın 104. Maddesinde yer bulan düzenlemedir. Cumhurbaşkanı'nın kamuda atama yetkisi, genel yetki çerçevesinde düzenlenmekte ve bu hüküm, kimlerin üst düzey kamu görevlisi olduğunu açıkça belirtmediğinden, bunun takdiri Cumhurbaşkanı'na bırakılmaktadır.^[58] Bu bağlamda, Cumhurbaşkanı'nın "üst düzey kamu görevlisi" ifadesini geniş yorumlaması durumunda, çok geniş bir atama ve görevden alma yetki yelpazesine sahip olacağı ve böyle bir senaryoda Demunter' in ifadesiyle Cumhurbaşkanı'nın hem yasama hem yürütme işlevine sahip olması muhtemeldir.^[59]

Tam da bu noktada mukayese edebilme açısından Amerikan tipi başkanlık sisteminin niteliklerine genel hatlarıyla değinmekte fayda vardır. ABD sistemi her organın diğer organlar üzerinde etkili olabildiği bir denge-fren sistemi

[55] Munter, *Turkey: The Venice Commission's Opinion*.

[56] Duncan Kelly, "Carl Schmitt's Political Theory of Dictatorship" in *The Oxford Handbook of Carl Schmitt* ed Jens Meierhenrich, Oliver Simons and Duncan Kelly, (Oxford University Press, 2013).

[57] Munter, *Turkey: The Venice Commission's Opinion*.

[58] Cumhurbaşkanı'nın bu yetkisinin sınırları da bizzat kendisi tarafından çıkardığı bir Cumhurbaşkanı'nın kararı ile belirlenmiştir. Bkn. <https://www.anayasa.gov.tr/media/6613/2018-125.pdf>.

[59] Munter, *Turkey: The Venice Commission's Opinion*.

üzerine kurulmuştur. Dolayısıyla kuvvetler ayrılığı prensibinden, bu üç erkin birbirlerine müdahalede bulunmadığı anlamı çıkarılmamalı, aksine bu üç kuvvetin birbirlerini denetleyen ve yeri geldiğinde frenleyen mekanizmalarla donatıldığı anlaşılmalıdır. Şöyle ki, yasama yetkisi, temsilciler meclisi ve senatodan oluşan iki kanatlı bir yapıya sahip olan kongrenindir. Kongre, yasama işlemleriyle iştigal ederken, başkan ve sekreterlerinin görevlerine güvensizlik oyu ile son veremezler. Kongrenin başkanı sınırladığı nokta, başkanın bazı önemli federal atamalar gerçekleştirdiği durumlarda ortaya çıkmaktadır. Başkanın bu işlemleri senatonun onayına tabidir. Aynı şekilde milletlerarası antlaşmaların onaylanması ve savaş ilanı yetkileri kongrenindir. Federal bütçenin kabulü gibi ehemmiyetli bir konu da kongrenin görevleri arasındadır.

Kuvvetler ayrılığının garantörü niteliğindeki bir diğer husus başkanın kongreyi feshetme imkânının olmamasıdır. Belirtmek gerekir ki Kuzu'nun da işaret ettiği üzere bazı Latin Amerika ülkelerinin başkanlık sistemi kurma girişimlerinin otoriter rejimler ile sonuçlanması; başkanın bütçe yapma ve meclisi feshetme yetkileri ile donatılmasından kaynaklanmaktadır.^[60] Bu nedenle kuvvetler ayrılığı prensibine dayalı bir rejim inşası sürecinde bu iki hususun hayati önemi haizdir. Amerikan Yüksek Mahkeme üyesi Brandeis, kuvvetler ayrılığının amacının “*etkinliği artırmak [yerine], keyfi iktidarın kullanımını önlemek*” olduğunu ifade etmiştir.^[61] Devamında, kuvvetler ayrılığı prensibinin “*her organa yasama, yürütme ve yargı niteliğindeki fonksiyonları yerine getirmek üzere bazı bakımlardan iktidar sağlamakla birlikte, her organı belli ölçülerde diğerlerine bağımlı kıl[dığı]*”^[62] ileri sürmektedir.

Bu anlatılanlar ışığında Amerika Birleşik Devletleri sisteminin katı bir kuvvetler ayrılığı prensibine dayandığı, Türk tipi başkanlık sisteminin ise bu noktada orijinal sistemden ciddi ölçüde saptığı gözlemlenebilir. Montesquieu,

[60] Kuzu, *Her Yönü ile Başkanlık Sistemi*.

[61] Özbudun, *Anayasalcılık ve Demokrasi*, 18.

[62] Özbudun, *Anayasalcılık ve Demokrasi*, 18.

Kanunların Ruhu Hakkında isimli eserinde kuvvetler ayrılığı ilkesini, hürriyetlerin teminatı için olmazsa olmaz olarak nitelirmektedir.^[63]

"...Yargı kuvveti, yasama ve yürütmeden ayrı olmadıkça hürriyet yoktur. Yargı yasama ile birleştiği takdirde, tebaanın hayatı ve hürriyeti keyfi kontrole tabi olur. Çünkü bu durumda hâkim, kanun koyucu olur. Yargı, yürütme iktidarı ile birleştiği takdirde ise hâkim, şiddetle ve zalimce davranabilir. Aynı kişi yahut aynı kurul -ister soylulardan olsun ister halktan olsun- bu üç kuvveti elde ettiği takdirde bu her şeyin sonu demek olur."^[64]

Benzer şekilde 1789 Fransız İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirisi'nin 16. maddesi "*kuvvetler ayrılığının tesis edilmediği bir toplumun anayasası yoktur*" demek suretiyle kuvvetler ayrılığı ilkesinin olmazsa olmazlardan olduğunu ilan etmiştir.

Orijinal başkanlık sistemi katı kuvvetler ayrılığı ilkesi üzerine inşa edilirken, Türk tipi başkanlık sisteminin bu hususu ıskaladığı su götürmez bir gerçektir. Dolayısıyla Türkiye'nin başkanlık sistemi transplantasyonunun başarısızlıkla sonuçlandığı söylenebilir.^[65] Her ne kadar Moe ve Collwell, başkanlık sistemi ve parlamenter sistemin ithali sürecinde, bu sistemlerin "kendi bagajları ile geldiğini" ve bu nedenle aynen oldukları gibi uyarlanmaları gerektiğini ileri sürseler de, her ülkenin kendine özgü sosyal, ekonomik ve kültürel niteliklere ve farklı ihtiyaçlara sahip olmaları nedeniyle bu düşünce kulağa gerçekçi gelmemektedir.^[66] Dolayısıyla sistem transferi sırasında orijinal mekanizmadan bir nebze sapılması ve transfer edilen sistemin belirli uyarlamalara tabi tutulması son derece normaldir. Siems, hukuki transplantasyon mekanizmasını anlatırken bu noktaya işaret etmekte ve "dönüşümsüz bir taşıma/ithal" işleminin mümkün olamayacağına işaret

[63] Charles de Secondat Montesquieu and others, *The Spirit of the Laws* (Cambridge University Press, 1989)

[64] Özbudun, *Anayasalcılık ve Demokrasi*, 15.

[65] Anayasal transplantasyon hakkında kapsamlı bir çalışma için bkn. Morton J. Horwitz, "Constitutional Transplants," *Theoretical Inquiries in Law* 10, no.2 (2009): 537.

[66] Terry Moe and Michael Caldwell, "The Institutional Foundations of Democratic Government; A Comparison of Presidential and Parliamentary Systems," *Journal of Institutional and Therotical Economics* 150, no.1 (1994): 172.

etmektedir.^[67] Ancak burada dikkat edilmesi gereken asıl husus, bir sistemin alınması sırasında ortaya çıkan değişikliklerin ve dönüşümlerin orijinal sistemin özüne, ruhuna ve mantığına aykırı olmamasıdır. Dolayısıyla gerek kuvvetler ayrılığının yerini kuvvetler birliğine yakın bir görünümün alması, gerekse delegasyoncu demokrasilerin niteliklerini taşıyan yeni bir sistem inşası, ortaya çıkan ürünün orijinalinin dokusunu ve ruhunu yansıtmadığının göstergeleridir.

Bununla birlikte, mevcut sistemin cumhurbaşkanı figürünün orijinal sistemin başkan figürüne nazaran daha güçlü yetkilerle donatıldığı aşikârdır. Hükümet sistemlerine ilişkin mukayeseli çalışmasında Alan Siaroff belli başlı parametreleri kullanarak başkanların sahip olduğu güçleri sıfır ile yedi arasında puanlamıştır.^[68] Yazar bu puanlamayı; başkanın seçim usulü, başkanın yasama vetosu ve kararname çıkarma gücüne sahip olup olmaması, hükümet kurmada başkanın rolü ve dış politika gibi belli parametreleri dikkate alarak yapmaktadır. Amerika'yı, tipik başkanlık sistemi olması ve başkanın geniş yetkilerle donatılmış olması nedeniyle puan skalasında yedi puan ile maksimum noktaya oturtmuştur. Öte yandan Almanya'yı ise tipik parlamenter sistem özellikleri taşıması nedeniyle sıfır puanla skalanın diğer tarafına oturtmuştur.

Bu cetvelde yazar 1961-1980 dönemi için Türkiye Cumhuriyeti cumhurbaşkanının gücünü iki puan olarak değerlendirirken, 1983 sonrasını ise üç puan ile değerlendirmektedir. Yazar, çalışmasında başvurmuş olduğu bu puanlama sistemi ile Türk cumhurbaşkanlarının klasik parlamenter sistemdeki seremonik ve sembolik yetkilerle donatılmış diğer cumhurbaşkanlarından farklı olduğunu tespit etmiştir. Ancak Gönenç'in de haklı olarak itiraz ettiği üzere, 1982 Anayasası ile sembolik yetkilerinden arındırılan ve yasama, yürütme ve yargıya ilişkin alanlarda çok daha güçlü yetkilerle donatılmış olan cumhurbaşkanının gücü, 1961 Anayasası dönemine nazaran çok daha fazla olmalı ve buna uygun bir şekilde puanlama yapılmalıydı.^[69] Siaroff'un bahsi geçen çalışmasının ardından; önce 2007 değişiklikleri ile Cumhurbaşkanı,

[67] Mathias Siems, *Comparative Law (Law in Context)*, (Cambridge: Cambridge Univ. Press, 2014), 196.

[68] Levent Gönenç, "Presidential Elements in Government: Turkey," *European Constitutional Law Review* 4, no.3 (2008): 495.

[69] Gönenç, "Presidential Elements," 496.

doğrudan halk tarafından seçilmek suretiyle meşruluğunu ve dolayısıyla gücünü daha da artırmıştır.^[70] Akabinde ise 2017 yılında yapılan anayasa değişiklikleri ile parlamenter sistem terkedilmiş ve önceki dönemler ile mukayese etmeyi dahi gereksiz kılacak düzeyde cumhurbaşkanı olağanüstü yetkilerle donatılmıştır. Orijinal başkanlık sisteminden farklı olarak gerek kuvvetler ayrılığının tesis edilememiş olması, gerekse orijinal sistemde mevcut olan denetleme ve denge mekanizmalarından yoksun kalınması, Türk tipi başkanlık sistemindeki başkanın gücünü bu skalanın dışına taşırmakta ve yedi puanlık sistemin yetersiz kalacağı bir noktaya bizi ulaştırmaktadır.

Bu gerekçelerle, halihazırdaki sistemi ve cumhurbaşkanının yetkilerini orijinal sistemle değil belki ama Rusya tipi süper başkanlık sistemi ile mukayese etmek belki daha doğru olurdu.^[71] Ancak başkanlık sistemi taraftarlarına göre, Türk tipi başkanlık sisteminin kaynağı, Amerikan tipi başkanlık sistemidir. Bir başka ifadeyle, yeni sistem orijinal başkanlık sisteminden esinlenilerek inşa edilmiştir. Her iki sistem arasındaki ciddi farklar dikkate alındığında, bu iddianın gerçeği yansıtmadığı aşikâr olsa da, iddianın çürütülebilmesi adına, yeni sistemi orijinal başkanlık sistemi ile mukayese etmeyi uygun bulduk.

Öte yandan, Türk tipi başkanlık sistemi adı altında cumhurbaşkanının bu denli geniş yetkilerle donatılması, eklektik bir metodun benimsenmesinin doğal sonucudur. Bir başka deyişle, bir yandan parlamenter sistemin yürütmeyi güçlendiren enstrümanları muhafaza edilirken, diğer yandan başkanlık sisteminde başkanın gücünü dizginleyen mekanizmaların törpülenerek yeni bir sistem inşası yoluna gidilmektedir.^[72] Bu nedenle yeni

[70] Ersin Kalaycıoğlu, “Turkish Popular Presidential Elections: Deepening Legitimacy Issues and Looming Regime Change,” *South European Society and Politics* 20, no.2 (2015): 158.

[71] Şule Boyunsuz, “The AKP’s proposal for a “Turkish Type of Presidentialism” in Comparative Context,” *Turkish Studies* 17, no.1 (2016): 68-90.

[72] “Cherry Picking” olarak da adlandırılan bu yöntem; pastalardan birini tercih etmek yerine, ortadaki pastaların üzerindeki meyvelerin seçilerek alınması anlamına gelmektedir. Bu ifade, eklektik yaklaşımları eleştirmek için kullanılmaktadır. Bunun en bariz örneklerinden biri; Brexit tartışmaları nedeniyle Theresa May hükümetinin “Chequers Plan” adıyla sunmuş oldukları Avrupa Birliği’nden çıkış anlaşması taslağı; bir yandan AB’nin nimetlerinden istifade etmeye devam eder nitelikte unsurlar taşıdığından, diğer yandan da Birleşik Krallık’ın birlik içerisindeki yükümlülüklerini önemli ölçüde törpüleyip, külfetlere katılma yükümlülüğünden Birleşik Krallığı

sistemin, parlamenter ve başkanlık sisteminin en güçlü yanlarını aldığı ileri sürülebilir. Bunun neticesinde de Türk demokrasisinin benimsemiş olduğu bu alakart sistem nedeniyle “anayasal mekanizmanın tekerlekleri çok daha yavaş dönmektedir”.^[73] Bu anlatılanlar ışığında, Türk demokrasisinin delegasyoncu demokrasisinin özelliklerinden bazılarını halen taşımakta olduğunu iddia edebiliriz. Özellikle delegasyoncu demokrasilerin başkanlık sistemi ile özdeşleştirilmeleri nedeniyle, Türk tipi başkanlık sisteminin benimsenmesi neticesinde, delegasyoncu demokrasiler arasındaki yerimizi daha da sağlamlaştırdığımız dahi iddia edilebilir.

Ancak daha önce de belirtildiği üzere, bu iddia demokrasimizin son yıllardaki gelişmelerini ıskalayabilmektedir. Delegasyoncu demokrasilerin başkanlık sistemi ile özdeşleştirilmesi yahut delegasyoncu demokrasilerin yatay hesap verilebilirlik mekanizmalarından yoksun olması gibi bir takım özelliklerinin Türk demokrasisinde mevcut olması, demokrasimizin tam olarak bir delegasyoncu demokrasi olduğu anlamına gelmemelidir. Herşeyden önce, delegasyoncu demokrasilerin dahi sağlamış olduğu adil ve serbest seçimlerin mevcudiyeti şartını sağlayabilmekten çok uzağız. Seçimlerin serbest ve adil olmadığına ilişkin argümanları haklı çıkaracak nitelikte bir dizi referandum ve seçim tecrübesine sahibiz. Bu da ne yazık ki Türk demokrasisinin bir sıfatlı demokrasi olan delegasyoncu demokrasi olmaktan bile uzaklaştığı ve otoriter bir rejime dönüştüğü gerçeğiyle bizleri yüzleştirmektedir.

V. YARIŞMACI OTORİTERİZM (COMPETITIVE AUTHORITARIANISM)

Son dönemde literatürde yukarıda niteliklerini saydığımız rejimlere ilişkin yeni tanımlamalar yapılmakta ve bu melez rejimler farklı adlarla

kurtardığından, bahsi geçen planın ilk versiyonu AB üye devletleri tarafından *cherry picking* niteliği taşıdığı gerekçesiyle “kabul edilemez” bulunmuştur.

[73] Bu ifade aslında Kongre ve Beyaz Sarayın aynı parti tarafından kontrol edilmesi ve Supreme Court üyelerinin de yine bu parti tarafından atanmasının Amerika’da anayasal sisteme ciddi zarar vermekte olduğunu işaret etmek için kullanılmıştır. “*With the same party controlling Congress and the White House – and nominating justices to the Supreme Court – the wheels of the constitutional machine turn slowly.*” Ayrıntılı bilgi için bkz. David Eastwood, “Trump and Brexit Have Triggered Two Deep Constitutional Crises”, *The Conversation*, 29 Ocak 2018, <http://theconversation.com/trump-and-brexit-have-triggered-two-deep-constitutional-crises-90707>.

anılmaktadır. Bu rejimlere ilişkin hatırı sayılır çalışmalardan biri de Steven Levitsky ve Lucan A. Way tarafından 2010 yılında yayımlanan Yarışmacı Otoriterizm adlı eserdir.^[74] Yarışmacı otoriter rejimler yazarlar tarafından şu şekilde tanımlanmaktadır: "Biçimsel demokratik kurumların var olduğu ve iktidara gelmenin başlıca aracı olarak geniş ölçüde kullanıldığı, fakat iktidar sahiplerinin devleti kötüye kullanmalarının onlara muhalifleri karşısında önemli bir avantaj sağladığı sivil rejimlerdir."^[75] Bu rejimlerin muhalefet partilerinin de iktidar yarışmasında demokratik kurumları ciddi ölçüde kullanma imkanı bulmaları açısından yarışmacı oldukları kabul edilse de, demokratik nitelikten uzak oldukları yazarlarca iddia edilmektedir. Oyun alanı iktidar sahipleri lehine aşırı derecede eşitsizdir. Dolayısıyla "yarışma gerçektir ancak adil değildir."^[76] Her ne kadar tarafların sahip oldukları imkânlar açısından arada gözle görülebilir bir fark olsa da bu eşitsizlik tek başına muhalefetin zaferini imkânsız kılacak ölçüde değildir. Bu nedenle otoriter rejimlerin aksine yarışmacı otoriter rejimlerde iktidar sahipleri muhtemel bir hezimet korkusu nedeniyle çalışmak ve "ter dökmek zorundadırlar".^[77] Öte yandan muhalefet liderleri de başarı şanslarının olduğunun bilincindedirler.

Yazarlar, yarışmacı otoriter rejimlerde iktidarların seçim yarışında avantajlı bir pozisyon elde etmek için başlıca üç araca başvurduklarını ileri sürerler. Bu yarışta kaynaklara, medyaya ve hukuka erişim yarışın neticesini önemli ölçüde belirler. Yarışmacı otoriter rejimler öncelikle devletin imkânlarını kullanma konusunda eşitsiz bir ortam yaratırlar. Medyaya erişim de farklı değildir. Bu rejimlerde devlet, televizyon ve radyoların önemli bir kısmını doğrudan kontrol eder. Özellikle seçim propaganda dönemlerinde bu eşitsizlikleri görmek daha kolaydır. Nitekim, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGIT)^[78] tarafından başkanlık referandumuna ilişkin 2017 yılında

[74] Steven Levitsky and Lucan A. Way, *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes After the Cold War*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2010).

[75] Özbudun, *Anayasalcılık ve Demokrasi*, 123.

[76] Özbudun, *Anayasalcılık ve Demokrasi*, 123.

[77] Özbudun, *Anayasalcılık ve Demokrasi*, 124.

[78] "Türkiye, Anayasa değişikliği referandumunu, 16 Nisan 2017: Sonuç Raporu | OSCE", OSCE Report, erişim: 1 Ocak 2019, <https://www.osce.org/tr/odihr/elections/>

yayımlanan raporda referandumun “eşit olmayan bir zeminde” gerçekleştiği ve iki tarafın eşit fırsatlar eşliğinde yarışma imkânı bulamadığı ifade edilmektedir.^[79] Devamında serbest ve adil bir kampanyanın, oylamanın kendisi kadar demokratik sürecin önemli bir parçası olduğu vurgusu yapılmakta, hükümet yetkililerinin referandum kampanya sürecine dahlinin “devlet ile parti arasındaki çizgiyi muğlaklaştırdığı” eleştirisi yapılmaktadır.^[80] Yine raporda OHAL’ in olağanüstü şartlarının düşünceyi açıklama ve toplanma hürriyetine de ciddi ölçüde ket vurduğu belirtilmektedir.

Nihayet, yargıya erişim konusunda da bu rejimlerdeki iktidar sahipleri, yargı organları üzerinde özellikle kadrolaşma faaliyetleri ile söz sahibi olmaktadır. Bu nedenle hakemlik vazifesi ifa etmesi beklenen bağımsız yargı aslında bir siyasal organa dönüşür. Gözler’ in söylemiyle “yargı, siyasetin hukuka uzanmış eli” konumuna gelir.^[81] Yargı, siyasallaştığı ölçüde sistematik biçimde iktidar sahipleri lehinde kararlar verir. Yazarlar, hukuki araçların takdiri biçiminde kullanılmasına, keyfi vergi takipleri ve hakaret davalarını örnek olarak göstermektedir.

Yarışmacı otoriter rejimler özetle; “eşit şartlar altında olmasa bile ciddi bir iktidar yarışmasının yaşandığı, demokratik kurumların hiç değilse şeklen var olduğu fakat fiiliyatta iktidar sahiplerine önemli bir avantaj sağlayacak şekilde işlediği, bu anlamda hem seçimsel demokrasilerden hem kapalı otoriter rejimlerden farklı olan bir rejim” türü olarak tanımlanabilir.^[82] Bu rejimin özellikleri dikkate alındığında Özbudun’a göre yarışmacı otoriterizmin, Türkiye’ nin bugünkü siyasal rejimini nitelendirmeye “en elverişli kavram” olduğu ileri sürülebilir.^[83] Gerçekten de yarışmacı otoriterizmin ayrıntılı bir şekilde açıklanan özellikleri, önemli ölçüde Türk demokrasisi ile benzerlik göstermektedir. Özbudun iktidarla uyumlu bir yargı yaratma teşebbüsünün Anayasa Mahkemesi hariç olmak üzere başarıyla sonuçlandığı

[turkey/331101](https://www.turkey/331101).

[79] OSCE, “Anayasa değişikliği referandumu.”

[80] OSCE, “Anayasa değişikliği referandumu.”

[81] “*Hukuk siyasetin longa manus’udur.*” Bkz. Gözler, “Hukuk Nereye Gidiyor?”

[82] Özbudun, *Anayasalcılık ve Demokrasi*, 124.

[83] Özbudun, *Anayasalcılık ve Demokrasi*, 125.

yolunda bir çıkarımda bulunsa da^[84] özellikle OHAL dönemi ve takip eden süreçte AYM' nin verdiği kararlar dikkate alındığında, mahkemenin yeniden hak temelli yaklaşımını terk edip ideoloji temelli yaklaşımına döndüğü ileri sürülebilir. Bu veriler, uluslararası platformlarda Türkiye hakkında yazılan raporlarda da ayrıntılı bir şekilde teyit edilmektedir.

Nitekim Avrupa Birliği Komisyonu tarafından 2018 yılında yayımlanan Türkiye İlerleme Raporu'nda^[85] en çok kullanılan kelime muhtemelen "gerileiş" tir.^[86] Avrupa Birliği Müzakere süreci kapsamında 35 faslın değerlendirildiği raporun yaklaşık üçte birinden fazla bir bölümünün "yargı ve temel haklar" faslı için ayrılmış olması vahametinin derecesini ortaya koyması bakımından önem arz etmektedir. Gerçekten de rapor 2017 Başkanlık referandumu sırasındaki eşit olmayan yarışma koşullarından OHAL dönemi uygulamalarına, milletvekillerinin dokunulmazlıklarının kaldırılması ve neticesinde tutuklanmalarından, halk tarafından seçilen Büyükşehir Belediye Başkanlarının istifaya zorlanmalarına, uzun tutukluluk sürelerinden cezaevlerinde işkence iddialarına, düşünce ve kanaati açıklama hürriyetinin kısıtlanmasından toplantı ve gösteri haklarına ilişkin kısıtlamalara, tutuklu gazetecilerden tahakküm altına alınan medya organlarına kadar hemen hemen tüm alanlarda ciddi eleştiriler getirmekte ve önceki yıllara mukayesen herhangi bir ilerleme kaydedilmediği gibi sayılan alanlarda gerilemelerin devam ettiği açıkça ilan edilmektedir.^[87] Benzer şekilde Freedom House'un da içerisinde bulunduğu derecelendirme kuruluşları Türkiye'nin demokrasi notunu her geçen yıl düşürerek, Türk demokrasisini son birkaç yıldır "hür olmayan ülkeler" kategorisinde değerlendirmektedirler.^[88]

[84] Özbudun, *Anayasalcılık ve Demokrasi*, 125-126.

[85] "European Commission Turkey 2018 Report," European Commission, erişim: 1 Ocak 2019, <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20180417-turkey-report.pdf>.

[86] Raporla 25 kere gerileiş (*backsliding*) kelimesi geçmektedir.

[87] European Commission, "Turkey 2018 Report."

[88] "Freedom in the World 2015: Discarding Democracy: Return to the Iron Fist", Freedom House, erişim: 27 Ocak 2019, www.freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2015

Bu gelişmeler, Türk demokrasisinin artık bir sıfatlı demokrasi olma özelliğini yitirdiği ve onun yerine sıfatlı bir otoriter rejime dönüştüğünü kanıtlar niteliktedir. Esen ve Gümüştü'nün de ifade ettiği üzere, liberal olmayan demokrasiler yahut benzer nitelikteki diğer sıfatlı demokrasiler, medeni hakların ihlaline odaklanmış olmalarına rağmen adil seçimlerin yokluğu neticesinde ortaya çıkan problemlere değinme ihtiyacı hissetmemektedirler.^[89] Bunun nedeni, seçimlerin adil olma asgari şartının sıfatlı demokrasilerde dahi mevcut olmasıdır. Bir başka deyişle, sıfatın demokrasiye eklendiği durumlarda seçimlerin serbest ve adil şekilde yapıldığına ilişkin bir endişe bulunmamaktadır. Böyle bir endişenin mevcut olması, sıfatın demokrasiye değil otoriterizme eklenmesi gerektiği anlamına gelir.

Delegasyoncu demokrasilerde yatay hesap verilebilirlik mekanizmalarının yokluğu sözkonusu iken, rekabetçi otoriter rejimlerde sadece yatay hesap verilebilirlik mekanizmaları değil aynı zamanda dikey hesap verilebilirlik mekanizmaları da problem teşkil etmektedir. Dikey hesap verilebilirlikten kasıt şüphesiz adil ve serbest seçimlerdir. Seçimlerde ortaya çıkan usulsüzlükler, dikey hesap verilebilirlik mekanizmalarının gerektiği şekilde çalışmadığının kanıtıdır. Seçimlerin adil ve serbest olup olmadığı belli başlı kriterlerin mevcut olup olmamasına bağlıdır. Levitsky ve Way belirledikleri dört kriterden birinin yahut birkaçının mevcut olması durumunda seçimlerin adil olduğundan bahsedilemeyeceğini iddia etmektedirler. Yazarlara göre seçimler; a) önemli bir adayın politik gerekçelerle seçimlere girmesinin yasaklandığı b) seçimlerde manipülasyon yapıldığının güvenilir kaynaklarca ortaya konulduğu c) muhalefetin etkili kampanya yürütmesini engelleyecek nitelikte resmi ve gayri resmi engellere başvurulduğu ve son olarak d) oyun alanının eşitsiz olduğu durumlarda serbest ve adil seçimlerden bahsetmek mümkün değildir.^[90]

Her ne kadar bu kriterlerden sadece bir tanesinin mevcudiyeti, seçimlerin serbest ve adil olmadığını kanıtlamak için yeterliyse de, bu kriterlerin çoğunun Türkiye örneğinde mevcut olduğu aşikârdır. Örneğin, 2017 yılında yapılan başkanlık sistemi referandumunda, Yüksek Seçim Kurulunca mühürsüz

[89] Berk Esen and Şebnem Gümüştü, "Rising Competitive Authoritarianism in Turkey," *Third World Quarterly*, 37 no.9, (2016): 1583.

[90] Steven Levitsky and Lucan Way, "The Rise of Competitive Authoritarianism," *Journal of Democracy*, 13, no.2, (2002): 51–65.

pusulaların geçerli olduğuna dair verilen karar seçimlerin adilliğine gölge düşürmektedir. Keza muhalefetin etkili kampanya yürütmesi de resmi ve gayri resmi araçlarla engellenmiştir. 15 Temmuz darbe girişimi sonrası uygulamaya konulan OHAL tedbirleri kapsamında kişiler ve kurumlar, gösteri ve yürüyüş yapma haklarından mahrum bırakılmışlardır. Medya, büyük ölçüde tek yanlı yayın yaparak vatandaşın etkili ve tarafsız bilgi alma hakkından mahrum kalmasına sebebiyet vermiştir.^[91] Gerek cumhurbaşkanlığı seçiminde gerekse 2017 referandumunda, devlet kaynakları tek bir tarafın hizmetine sunulmuş, devlet ile hükûmet arasındaki çizgi kaybolmuş, bu da eşitsiz bir oyun alanının ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir.

[91] “Turkey: Pre-election Takeover of Opposition Media Outlets a Major Blow to Freedom of Expression,” Amnesty International, erişim 28 October 2015, <https://www.amnesty.org/en/documents/eur44/2764/2015/en/>.

SONUÇ

Türk demokrasisi, karşılaştığı problemler nedeniyle ve bunlara çözüm üretme noktasındaki acizyeti ölçüsünde hem delegasyoncu demokrasi hem de yarışmacı otoriterizmin özelliklerini taşımaktadır. Türkiye'nin en ilginç paradoksu, 70 yıllık çok-partili demokratik hayat tecrübesine rağmen anayasacılık ile demokrasi arasında makul bir dengeyi kuramamış olması ve bunun neticesinde de kurumsallaşmış, pekişmiş, liberal bir demokrasiye sahip olamamasıdır.^[92] Uzun süre askeri ve sivil bürokratik vesayet kurumları, halk tarafından yetkilendirilen kişi ve kurumlara güvensizliklerini açık bir şekilde ifade etmiş ve bunun sonucunda da siyasi organların hareket alanını sınırlandırma yoluna başvurmuşlardır.^[93]

Son dönemlerde ise demokrasi ilkesinin, daha doğru bir ifadeyle her şeyi yapma hakkını kendinde gören çoğunlukçu demokrasi anlayışının, anayasa ile korunan temel hak ve özgürlükleri ve devletin kurumsal yapısını önemli ölçüde zayıflattığı ve anayasal denge ve denetim enstrümanlarını etkisiz kıldığı bir anlayışla karşı karşıyayız. Özbudun'un ifadesiyle sağlıklı ve sürdürülebilir bir demokratik rejim için sarkacın bu iki farklı uç arasındaki salınımının sona ermesi gerekmektedir.^[94]

Bu çalışmamızda Türk demokrasisinin sıfatlı demokrasiler ile sıfatlı otoriter rejimler arasında yaklaşık olarak nereye düştüğünü incelemeyi amaçladık. Son birkaç yıla kadarki dönemde, demokrasmizmin bir sıfatlı demokrasi türü olan delegasyoncu demokrasinin özelliklerini önemli ölçüde taşıdığı aşikârdır. Demokrasilerde dikey hesap verilebilirlik mekanizması olan seçimler şüphesiz son derece elzemdir. Ancak tek başına yeterli değildir. Kuvvetler arasında bir denge ve denetleme mekanizmasının kurulması son derece önemlidir. Bu mekanizma, yasama yürütme ve yargı unsurlarının birbirlerini denetlemesi ve dengelemesi anlamına gelir. Bu da etkili kurumların mevcudiyeti ile mümkündür.

Kurumların birbirlerini denetleme ve dengeleme fonksiyonunu etkili bir biçimde yerine getirebilmesi için yatay hesap verilebilirlik mekanizmalarının

[92] Özbudun, *Anayasacılık ve Demokrasi*, 120.

[93] Şerif Mardin, "Center-Periphery Relations: A Key to Turkish Politics?," *Daedalus* 102, no.1 (1973): 169–190.

[94] Özbudun, *Anayasacılık ve Demokrasi*, 8.

oluşturulması gerekir. Delegasyoncu demokrasi bu mekanizma ya yoktur ya da son derece zayıftır. Başkan, kendisini denetleyecek organları kendisine ayak bağı olarak görür. Bu nedenle kendisi dışındaki kurumların faaliyetlerini etkili bir şekilde yerine getirebilmesini önlemek amacıyla gerekli adımları atmaktan çekinmez. Türk tipi başkanlık sistemi ile parlamento önemli ölçüde gücünü yitirmiştir. Başkan, kararname yapma yetkisiyle donatıldığından, meclisin yasa yapma yetkisini de kendi elinde toplamıştır. Bir denetleme ve dengeleme unsuru niteliği taşıması gereken parlamento bu işlevini yitirmiştir. Delegasyoncu demokrasi bu gücü törpülenen ve bu nedenle işlevsiz hale getirilen bir diğerkurum yargıdır. Yargı, bağımsız olduğu ölçüde iktidarı denetleme fonksiyonunu icra edebilir. Yargının siyasallaşması, aynı zamanda bağımsızlığını kaybettiği anlamına gelir.

Tüm bu problemlerine rağmen, delegasyoncu demokrasi kusurlu da olsa demokrasi dir. Çünkü demokrasi nin asgari şartı olan serbest ve adil seçim şartını sağlamaktadırlar. Delegasyoncu demokrasi lerde seçimlerin serbest ve adil olduğuna ilişkin bir endişe ve tartışma söz konusu değildir. Dolayısıyla seçimlerin meşruluğuna gölge düşüren uygulamalar, rejimin delegasyoncu demokrasi olmaktan dahi uzaklaştığı anlamına gelmektedir. Son birkaç yılda ortaya çıkan tablo ne yazık ki demokrasi mizin artık delegasyoncu demokrasi nin asgari şartlarını dahi sağlayamadığını kanıtlar niteliktedir. Son yıllarda gerçekleştirdiğimiz seçimlerde ve referandumda ortaya konulan iddialar seçimlerin meşruluğuna gölge düşürmüştür. Ayrıca, oyun alanının önemli ölçüde iktidar lehine yaratıldığı ve devlet ile hükümet arasındaki çizginin kaybolduğu seçimler, rejimin artık delegasyoncu demokrasi den ziyade yarışmacı otoriter rejimlerin şartlarını taşıdığı anlamına gelmektedir.

Öte yandan mevcut rejimi tam otoriter rejim olarak tanımlayan görüşler de gerçekçi değildir.^[95] Tam otoriter rejimlerde seçimlerin kaybedilme ihtimali yoktur. 2019 yılında gerçekleşen yerel seçimlerde iktidar, İstanbul başta olmak üzere önemli illerde belediye başkanlığı seçimini kaybetmiş ve bu makamları, seçimi kazanan parti adaylarına teslim etmiştir.^[96] Yarışmacı otoriter rejimlerin yarışmacı özelliği nedeniyle, iktidarın seçimleri kaybetme

[95] Koray Çalışkan, "Toward a New Political Regime in Turkey: From Competitive Toward Full Authoritarianism," *New Perspectives on Turkey* 58, no 1. (2018): 5-33.

[96] Bu seçimlerde her ne kadar tartışmalı YSK kararıyla İstanbul ilinde seçimleri yenileme yoluna gidilse de netice değişmemiştir.

ihtimali söz konusudur. Dolayısıyla iktidar seçimleri kazanabilmek için *ter dökmek zorundadır*.^[97] Önümüzdeki yıl, demokrasimizin yerini ve kalitesini daha da netleştirecek kritik bir seçimle karşı karşıya kalacağız. Bu seçim, demokrasimizin kalitesini test etmek için önemli bir fırsat. Olası bir muhalefet zaferi neticesinde görev devrinin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği yahut ne şekilde gerçekleşeceği, rejimi tasnif etmekte bize yol gösterecektir.

KAYNAKÇA

- Alpan, Başak. “From AKP’s ‘Conservative Democracy’ to ‘Advanced Democracy’: Shifts and Challenges in the Debate on Europe.” *South European Society and Politics* 21 no.1 (2016):15-28.
- Amnesty International. “Turkey: Pre-election Takeover of Opposition Media Outlets a Major Blow to Freedom of Expression.” Erişim 17 Mart 2022. <https://www.amnesty.org/en/documents/eur44/2764/2015/en/>
- Boyunsuz, Şule. Ö. “The AKP’s Proposal for a ‘Turkish Type of Presidentialism’ in Comparative Context.” *Turkish Studies* 17, no.1 (2016): 68-90.
- Charles de Secondat Montesquieu and others. *The Spirit of the Laws*. Cambridge University Press (1989).
- Cheibub, Jose, Elkins, Zachary and Ginsburg, Tom, “Latin American Presidentialism in Comparative and Historical Perspective.” *Public Law and Legal Theory Working Papers* (2011).
- Collier, David and Levitsky, Steven. “Democracy with Adjectives: Conceptual Innovation in Comparative Research.” *World Politics* 49, no.3 (1997): 430-51.
- Coppedge, Michael. “Eroding Regimes: What, Where, and When?.” *V-Dem Working Paper* 57, no.1 (2017).
- Council of Europe, “Venice Commission Opinion Turkey: Opinion on the Amendments to the Constitution Adopted by the Grand National Assembly on 21 January 2017.”
- Curato, Nicole. “Participation without Deliberation The Crisis of Venezuelan Democracy.” *Democratic Theory* 1, no.2 (2014): 113-21.

[97] Özbudun, *Anayasalcılık ve Demokrasi*, 124.

- Çalışkan, Koray. "Toward a New Political Regime in Turkey: From Competitive Toward Full Authoritarianism." *New Perspectives on Turkey* 58, no.1 (2018): 5-33.
- Davies, Christian. "Poland's Supreme Court Constitutional Crisis Approaches a Standoff." *The Guardian*, 02 Temmuz 2018, blm. World news, <https://www.theguardian.com/world/2018/jul/02/polands-supreme-court-constitutional-crisis-comes-to-a-head>.
- Eastwood, David. "Trump and Brexit Have Triggered Two Deep Constitutional Crises." *The Conversation*. Erişim: 11 Ocak 2019, <http://theconversation.com/trump-and-brexit-have-triggered-two-deep-constitutional-crisis-90707>.
- "EIU Democracy Index 2017." Erişim: 1 Ocak 2021, <https://infographics.economist.com/2018/DemocracyIndex/>.
- Esen, Berk and Gümüşçü, Şebnem. "A Small Yes for Presidentialism: The Turkish Constitutional Referendum of April 2017." *South European Society and Politics* 22, no.3 (2017): 303-26.
- Esen, Berk and Gümüşçü, Şebnem. "Rising Competitive Authoritarianism in Turkey." *Third World Quarterly* 37, no.9 (2016):1581-1606.
- "European Commission Turkey 2018 Report." Erişim: 1 Ocak 2019, <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20180417-turkey-report.pdf>.
- Freedom House, "Freedom in the World 2015: Discarding Democracy: Return to the Iron Fist." www.freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2015.
- Gönenç, Levent. "Presidential Elements in Government: Turkey." *European Constitutional Law Review* 4, no.3 (2008): 488-523.
- Gönenç, Levent. *Siyasi İktidarın Denetlenmesi-Dengelenmesi ve Yargı*. 2 Baskı, Ankara: Adalet Yayınevi, 2015.
- Gözler, Kemal. "1982 Anayasası Hâlâ Yürürlükte mi? Anayasasızlaştırma Üzerine Bir Deneme." *Kemal Gözler* (blog), 30 Mayıs 2016, 4. versiyon <http://www.anayasa.gen.tr/anayasasizlastirma-v4.pdf>.
- Gözler, Kemal. "Hukuk Nereye Gidiyor? Gözlemler ve Sorular." Erişim: 1 Ocak 2019, <http://www.anayasa.gen.tr/hukuk-nereye-gidiyor.htm>.

- Gözler, Kemal. “Demokrasi Nereye Gidiyor? Nerede Hata Yaptık?.” *Anayasa Hukuku Dergisi* 7, no.14. (2018): 563-568.
- Gülener, Serdar and Nebi, Miş. “Constitutional Framework of Executive Presidency in Turkey.” *SETA* 29, no.1 (2017).
- Hakyemez, Yusuf. “Çoğunlukçu Demokrasi Anlayışı, Rousseau ve Türk Anayasaları Üzerindeki Etkisi.” *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 52, no. 4 (2013): 69-92.
- Horwitz, Morton. J. “Constitutional Transplants.” *Theoretical Inquiries in Law* 10, no.2 (2009): 536-560.
- Huntington, Samuel. P. *Üçüncü Dalga / 20. Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma*, Çev. Ergun Özbudun Ankara: Kıta Yayınları. (2007)
- Huntington, Samuel. “Democracy for the Long Haul.” *Journal of Democracy* 7, no. 2. (1996): 3-13.
- Kaboğlu, İbrahim. Ö. *15 Temmuz Anayasası*, İstanbul: Tekin Yayınevi, 2017.
- Kalaycıoğlu, Ersin. “Turkish Popular Presidential Elections: Deepening Legitimacy Issues and Looming Regime Change” *South European Society and Politics* 20 no.2 (2015): 157-179.
- Kelly, Duncan. “Carl Schmitt’s Political Theory of Dictatorship.” in *The Oxford Handbook of Carl Schmitt*, ed. Jens Meierhenrich, Oliver Simons and Duncan Kelly, Oxford University Press, 2013.
- Kingsley, Patrick. “Orban and His Allies Cement Control of Hungary’s News Media.” *The New York Times*, 30 Kasım 2018, blm. World, <https://www.nytimes.com/2018/11/29/world/europe/hungary-orban-media.html>.
- Kuzu, Burhan. *Her Yönü ile Başkanlık Sistemi*. 6. Baskı, İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı, 2016.
- Landau, David. “Constitution-Making and Authoritarianism in Venezuela: The First Time as Tragedy, the Second as Farce.” in *Constitutional Democracy in Crisis?*, ed. Mark A. Graber, Sanford Levinson, Mark Tushnet, 2018.

- Levitsky, Steven and Lucan, A. Way. *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes After the Cold War*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
- Levitsky, Steven and Lucan, Way. “The Rise of Competitive Authoritarianism.” *Journal of Democracy* 13, no. 2, (2002): 51–65.
- Levitsky Steven and David, Ziblatt. *How Democracies Die*, Crown Publishing, 2018.
- Linz, Juan. J. ve Alfred, Stepan. *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-communist Europe*. Johns Hopkins University Press, 1996.
- Lührmannm, Anna and Staffan, Lindberg. “A Third Wave of Autocratization Is Here: What is New About It?.” *Democratisation* 26, no. 7 (2019): 1095-1113.
- Mardin, Şerif. “Center-Periphery Relations: A Key to Turkish Politics?.” *Daedalus* 102, no. 1 (1973): 169-190.
- Mete, Muhammet Dervis. “Constitutional Crises and Referendums in Turkey.” *Yasama Dergisi* 44, no. 2 (2021): 61-100.
- Moe, Terry. M. ve Caldwell, Michael. “The Institutional Foundations of Democratic Government; A Comparison of Presidential and Parliamentary Systems.” *Journal of Institutional and Therotical Economics (JITE)* 150, no.1 (1994).
- Munter, Andre. D. “Turkey: The Venice Commission’s Opinion on the amendments to the Turkish Constitution to be submitted to a national referendum on 16April 2017, Highlights.” (European Parliament), (2017). <https://carloscoelho.eu/ed/files/turkey-information-note-venice-commission-s-opinion.pdf>.
- OSCE Report “Türkiye, Anayasa değişikliği referandumunu, 16 Nisan 2017: Sonuç Raporu | OSCE.” Erişim: 1 Ocak 2019, <https://www.osce.org/tr/odihr/elections/turkey/331101>.
- O’Donnell, Guillermo. A. “Delegative Democracy.” *Journal of Democracy* 5, no. 1 (1994): 55-69.
- O’Donnell, Guillermo. A. “Do Economists Know Best?.” *Journal of Democracy* 6, no. 1 (1995): 23-28.

- Özbudun, Ergun. *Contemporary Turkish Politics: Challenges to Democratic Consolidation*. Boulder: Lynne Rienner Pub, 2000.
- Özbudun, Ergun and Ömer, Gençkaya. F. *Democratization and the Politics of Constitution-Making in Turkey*. Central European University Press, 2009.
- Özbudun, Ergun. *Anayasalcılık ve Demokrasi*. 2. Baskı, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015.
- Schedler, Andreas. *The Politics of Uncertainty: Sustaining and Subverting Electoral Authoritarianism*. Oxford University Press, 2013.
- Siems, Mathias. *Comparative Law (Law in Context)*. Cambridge: Cambridge Univ. Press, 2014.
- Smith, Patrick. (2021) “How the EU is struggling to contain its ‘illiberal’ democracies.” News, 21 Ekim 2021, <https://www.nbcnews.com/news/world/european-union-battling-poland-hungary-illiberal-policies-rcna2888>
- Taş, Hakkı. “Turkey – From Tutelary to Delegative Democracy.” *Third World Quarterly* 36, no. 4 (2015): 776-91.